

Saeftinge, deel van het Schelde-estuarium

De ontwikkeling van het Verdrongen Land van Saeftinge moet in samenhang worden gezien met die van het hele Schelde-estuarium, dat zich uitstrekt vanaf de Noordzee tot aan de sluizen bij Gent. Grofweg kunnen naar zoutgehalte drie zones worden onderscheiden, elk met een specifieke flora en fauna: het zoute, het brakke en het zoete deel. Het zoutgehalteverloop is duidelijk zichtbaar aan de vegetatie op de schorren langs het estuarium. Saeftinge vormt 95 % van de schoroppervlakte in de brakwater-zone en 80 % van die van het totale estuarium! De laatste jaren is de maatschappelijke druk om schorren te behouden groter geworden. Wil men bevorderen dat alle ontwikkelingsstadia van primaire tot rijpe schorren aanwezig zijn, dan zijn aanvullende maatregelen nodig. Een mogelijkheid is om vroeger bedijkte gebieden weer toe te voegen aan het estuarium. Door ze gedeeltelijk te ontgraven kan de verlanding opnieuw beginnen. Een andere mogelijkheid is het verlagen van hoge, rijpe schorren door ze af te pluggen. De wenselijkheid van dergelijke maatregelen dient te worden afgewogen in dialoog met alle betrokken maatschappelijke groeperingen.

Een unieke ontwikkeling

Het Verdrongen Land van Saeftinge heeft een roerig verleden achter de rug. Sinds het verdrinken van de polders hebben de bodemligging en de begroeiing opnieuw hun natuurlijke successie doorlopen: Saeftinge verkeert in een vergevorderd stadium van verlanding. Bedijkingen, aanplant van Engels slijkgras, de aanleg van de Rijksdam en het vaargeulonderhoud hebben de natuurlijke ontwikkeling van verlanding versneld. De huidige en de nog te verwachten ontwikkeling zijn uniek. Door inpolderingen heeft vrijwel geen vergelijkbaar gebied in West Europa dit stadium kunnen bereiken.

Zonder verdere ingrepen zal Saeftinge zich de komende decennia ontwikkelen tot een hoog schor dat alleen bij stormvloed nog wordt overspoeld. De grote geulen zullen geleidelijk dichtgroeien en brak- en zoetwaterplanten krijgen meer en meer de overhand. De "grasvlakte" van nu zal geleidelijk veranderen in een brakwater-vloedbos met rietvelden, vlieren en wilgen. Het is ook mogelijk om de verlanding gedeeltelijk opnieuw te laten optreden door het schor te verjongen. Bij de discussie over de wenselijkheid van "niets doen" of "ingrijpen" dient ook de ontwikkeling van de andere schorren in het Schelde-estuarium te worden betrokken. Het beheren van deze gebieden vergt denken in grote ruimte- en tijdschalen.

Colofon

Tekst: Kees Storm en Tom Pieters
 Redactie: Kees vd Male, Karel Hendrikse, Peter Bollebakker, Jan vd Broeke, Dick de Jong en Leo Uit den Bogaard
 Foto's: RIKZ, Grafische Technieken MD
 Ontwerp: RIKZ, Leo Smalheer
 Druk: Grafisch Bedrijf Pitman bv
 Uitgave: project Oostwest, Augustus 1994
 Rijks Instituut voor Kust en Zee
 Postbus 8039, 4330 EA Middelburg

*Het Verdrongen Land
 van Saeftinge
 een uniek gebied,
 nu en in de toekomst*

Het Verdrongen Land verlandt

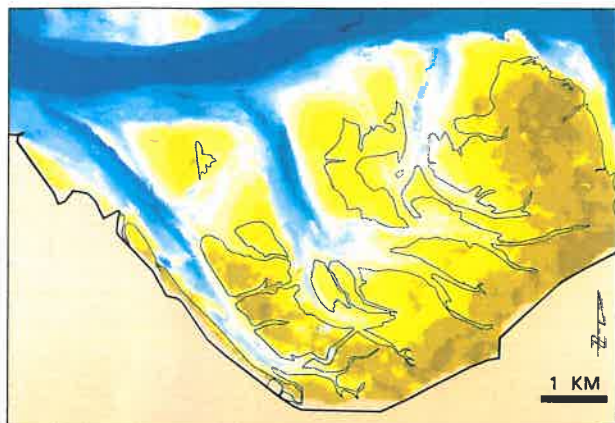
Ministerie van Water, Land en Lucht
 Directoraat-Generaal Rijkswaterstaat
 Rijk Instituut voor Kust en Zee
 Dierckx Zeebank

De 3000 ha. aan slikken en schorren in het Verdrongen Land van Saeftingse vormen samen een prachtig en boeiend gebied. De natuur-historische betekenis en de actuele natuurwaarde geven het een belangrijke en unieke plaats als natuurgebied in West-Europa. Het laat zien hoe grote delen van de Zeeuwse delta er ongeveer 1000 jaar geleden hebben uitgezien. Saeftingse is inmiddels verland tot een hoog schor, dat alleen bij een hoog springtij volledig wordt overspoeld. Een natuur-historisch monument als levend onderdeel van het Schelde-estuarium, nu en in de toekomst.

De IJskelder in de buurt van de Rijkssdam

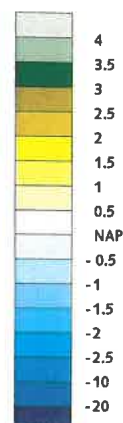
Hoogteligging en begroeiingsgrens 1931

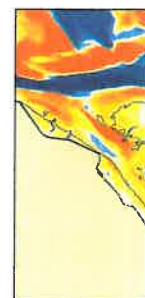
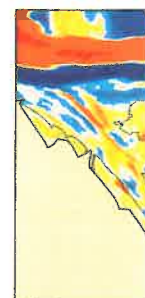
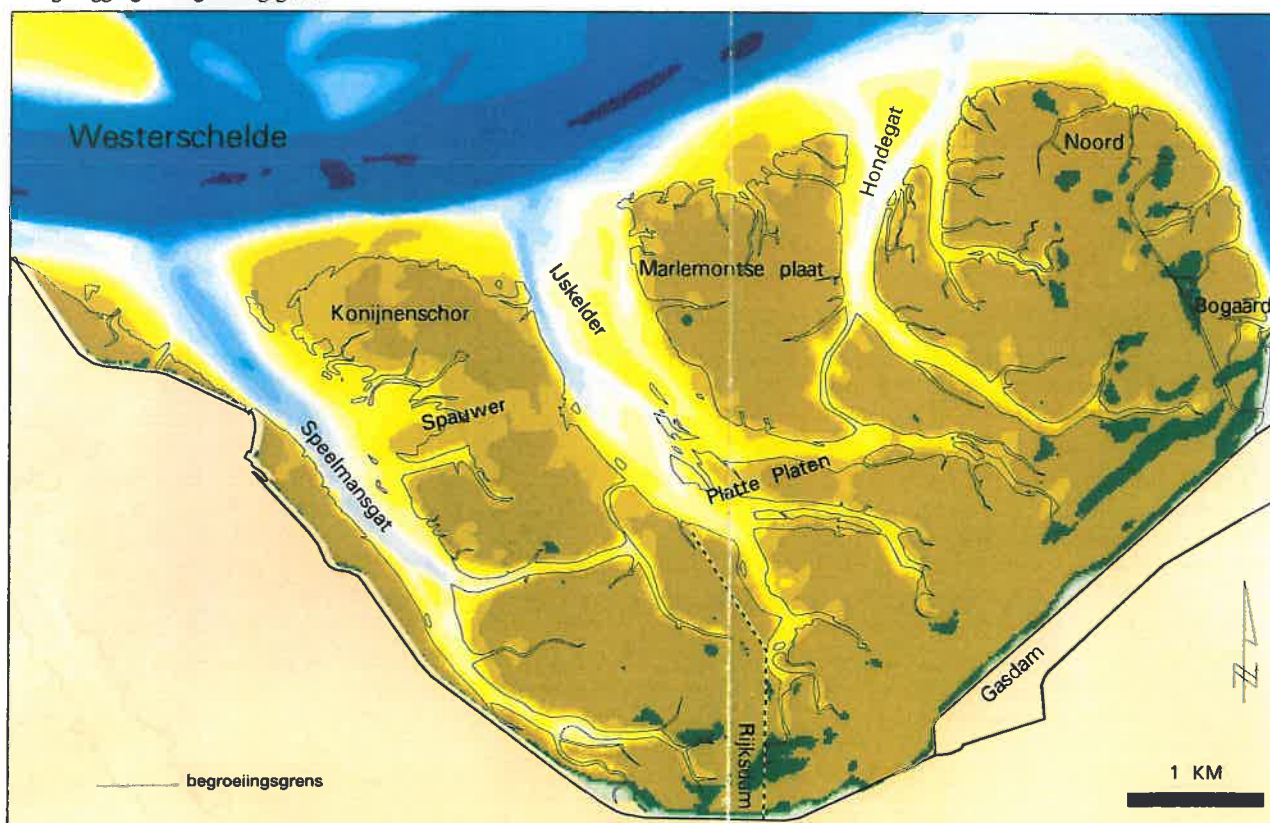
Hoogteligging en begroeiingsgrens 1963

Legenda (m)

Hoogteligging en begroeiingsgrens 1992

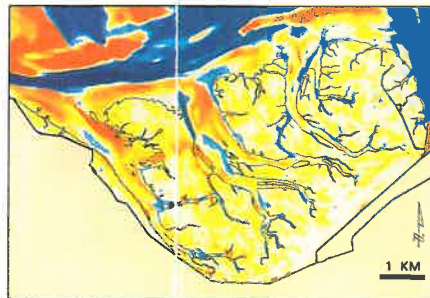
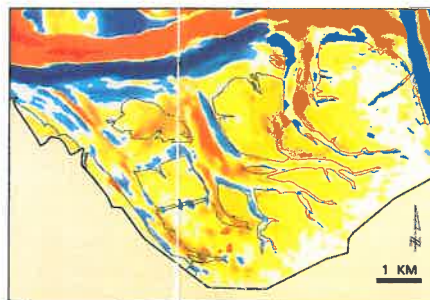
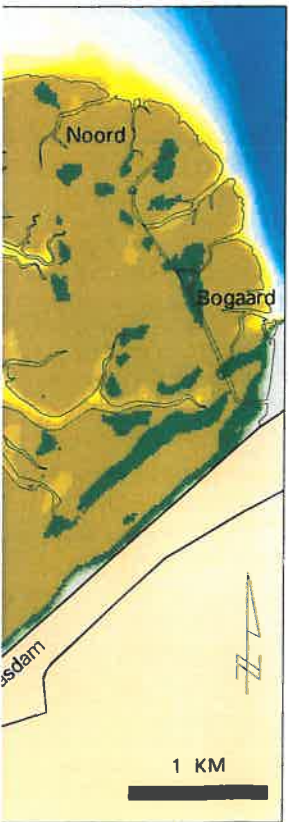
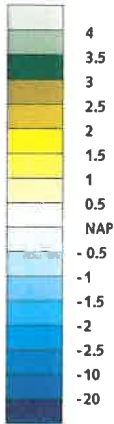

...n de Rijksdam

...oeiingsgrens 1963

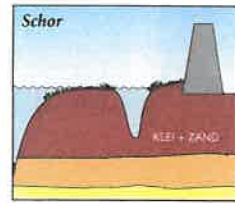
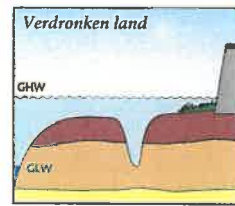
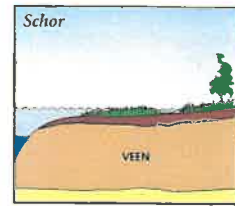
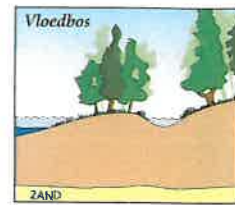

Legenda (m)

Een roerig verleden...

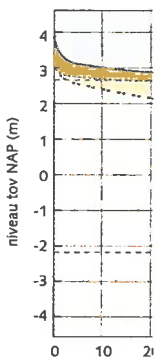
Rond het begin van onze jaartelling maakte Saeftinghe deel uit van een uitgestrekt veengebied of vloedbos. Door het opdringen van de zee, de zogenaamde Duinkerke transgressie, werd op dit veenpakket klei afgezet. In de 11e eeuw na Chr. werden door monniken de eerste dijken aangelegd: de schorren werden cultuurland. Later werd ook turf gewonnen als brandstof en voor de zoutwinning. Door verdere inpolderingen, regelmatig onderbroken door overstromingen, bereikte de Heerlijkheid Saeftinghe in de 16e eeuw haar grootste omvang. Tijdens de Allerheiligenvloed van 1570 liep het grootste deel echter onder water. De resterende dijken werden in 1584 doorgestoken voor de verdediging van Antwerpen. Het Land van Saeftinghe verdronk, en in de voormalige polder werden snel diepe geulen gevormd. Vanaf het begin van de 17e eeuw werden delen van het gebied teruggewonnen. Hierbij werd de vorming van nieuwe schorren steeds op de voet gevolgd door bedijkingen, de laatste in 1907. Om het gebied sneller rijp te maken voor de volgende inpoldering werd in 1925 Engels slijkgras aangeplant, een pionierplant die zeer effectief zand en slib kan invangen. In 1938 werd de Rijksdam aangelegd om de stroom te verminderen en werden greppels gegraven om de afwatering te bevorderen. Plannen voor inpolderingen van het gehele gebied verdwenen echter in de archieven. Hetzelfde geldt voor de vaarwegplannen waarbij het gebied zou worden doorsneden. Met de aanleg van de gasdam in 1966 en het op Deltahoogte brengen van de zeedijk in de jaren tachtig kreeg Saeftinghe haar huidige begrenzing.

De levensloop van Saeftinghe

Het Verdr

Vanaf de zee... linge hoogteverschillen... schaapskooien... de gasdam. De laatste snijden het schor van west naar oost verbinden ca. 90 de. De oostzijde... Ondanks het overdelijk verloop in het oostelijk deel delen van Saeftinghe zonderling van de schor, jonger en... verschillen tussen... kommen daartus: erosiekliffen zicht kunnen zijn.

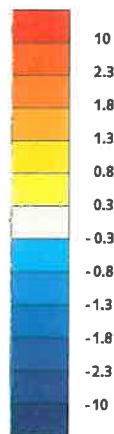
Hoogteveranderingen van 1931 tot 1963

In de periode van 1931 tot 1963 heeft vrijwel overal sedimentatie plaatsgevonden. De gebieden rond de Rijksdam, tussen de Platte platen, op het oostelijk deel van het Konijnenschor en aan weerszijden van het Hondegat zijn meer dan 80 cm opgehoogd. Op de hogere zuidelijke en oostelijke delen is minder dan 30 cm gesedimenteerd. In de geulen wisselen gebieden met erosie en sedimentatie elkaar af, vaak als gevolg van een verplaatsing van de geulas. De slikken langs de Westerschelde, dus vóór het Konijnenschor, de Marlemontse Plaat en de Noord zijn verlaagd, waarschijnlijk als gevolg van het opdringen van de hoofdgeul.

Hoogteveranderingen van 1963 tot 1992

In vergelijking met de voorgaande periode is het schor zelf weinig opgehoogd. De grootste sedimentatie heeft nu plaatsgevonden in de geulen, vooral in het Speelmansgat en de IJskelder welke respectievelijk 70 en 50 cm zijn opgehoogd. Het Hondegat is daarentegen slechts 20 cm opgehoogd. De Spauwer, de verbinding tussen het Speelmansgat en de IJskelder, is sterk opgehoogd en begroeid geraakt. In tegenstelling tot de vorige periode zijn ook de slikken in het noorden langs de Westerschelde met 1 à 1½ m opgehoogd, ondanks de voortgaande opdringing van de Westerschelde. Deze ontwikkelingen wijzen op een groot zandaanbod, vooral in en rond de westelijke geulmondingen, zeer waarschijnlijk een gevolg van de zandstortingen voor het vaargeulonderhoud.

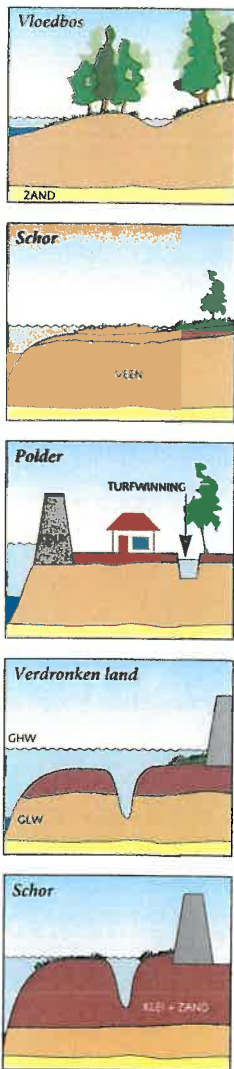
Legenda (m)

d
h
w
s
b
l
v
e
n
v
v
t
+
a
6
e
v
1
e
1
tr

Een roerig verleden...

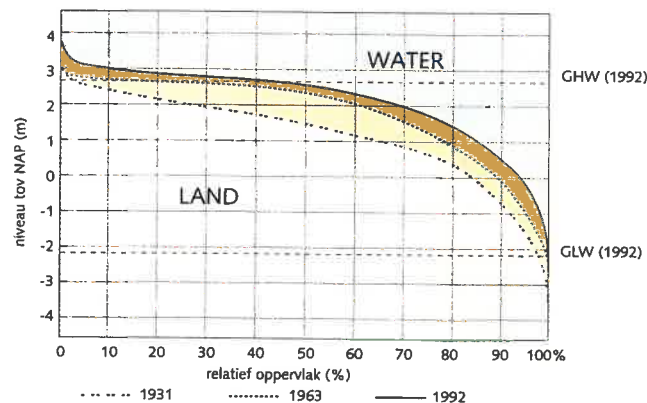
Rond het begin van onze jaartelling maakte Saeftinge deel uit van een uitgestrekt veengebied of vloedbos. Door het opdringen van de zee, de zogenaamde Duinkerke transgressie, werd op dit veenpakket klei afgezet. In de 11e eeuw na Chr. werden door monniken de eerste dijken aangelegd: de schorren werden cultuurland. Later werd ook turf gewonnen als brandstof en voor de zoutwinning. Door verdere inpolderingen, regelmatig onderbroken door overstromingen, bereikte de Heerlijkheid Saeftinge in de 16e eeuw haar grootste omvang. Tijdens de Allerheiligenvloed van 1570 liep het grootste deel echter onder water. De resterende dijken werden in 1584 doorgestoken voor de verdediging van Antwerpen. Het Land van Saeftinge verdronk, en in de voormalige polder werden snel diepe geulen gevormd. Vanaf het begin van de 17e eeuw werden delen van het gebied teruggewonnen. Hierbij werd de vorming van nieuwe schorren steeds op de voet gevolgd door bedijkingsen, de laatste in 1907. Om het gebied sneller rijp te maken voor de volgende inpoldering werd in 1925 Engels slijkgras aangeplant, een pionierplant die zeer effectief zand en slib kan invangen. In 1938 werd de Rijksdam aangelegd om de stroom te verminderen en werden greppels gegraven om de afwatering te bevorderen. Plannen voor inpolderingen van het gehele gebied verdwenen echter in de archieven. Hetzelfde geldt voor de vaarwegplannen waarbij het gebied zou worden doorsneden. Met de aanleg van de gasdam in 1966 en het op Deltahoogte brengen van de zeedijk in de jaren tachtig kreeg Saeftinge haar huidige begrenzing.

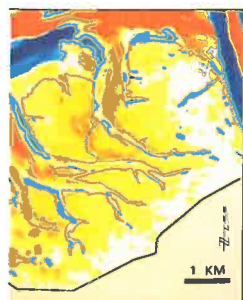
De levensloop van Saeftinge

Het Verdrongen Land van Saeftinge

Vanaf de zeedijk lijkt Saeftinge op een grasvlakte met weinig onderlinge hoogteverschillen. Alleen enkele hogere delen vallen op, zoals de schaapskooien met de weg ernaar toe en de lage dam evenwijdig aan de gasdam. De laagste delen, de onbegroeide geulen en krekken, doorsnijden het schor in een typisch vertakte structuur. Drie grote geulen, van west naar oost: het Speelmansgat, de IJskelder en het Hondegat verbinden ca. 90 % van het schor in het noorden met de Westerschelde. De oostzijde wordt via enkele kleinere geulen gevuld en geleegd. Ondanks het overwegend "platte" uiterlijk van het schor is er een duidelijk verloop in hoogteligging. Het zuidelijk deel langs de zeedijk en het oostelijk deel, de Bogaard en de Noord, zijn de oudste en hoogste delen van Saeftinge. Het noordwestelijk deel van Saeftinge is, met uitzondering van de kernen van de Marlemontse plaat en het Konijnenschor, jonger en lager. Zeer karakteristiek voor een schor zijn de hoogteverschillen tussen de hogere oeverwallen langs de geulen en de lagere kommen daartussen. Waar de schorrand erodeert zijn zogenaamde erosiekliffen zichtbaar, die in de grote krekken enkele meters hoog kunnen zijn.

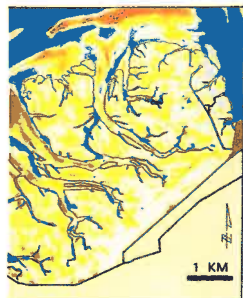

Percentage van totale oppervlakte hoger dan aangegeven niveau

Hoogteveranderingen van 1931 tot 1963

In de periode van 1931 tot 1963 heeft vrijwel overal sedimentatie plaatsgevonden. De gebieden rond de Rijksdam, tussen de Platte platen, op het oostelijk deel van het Konijnenschor en aan weerszijden van het Hondegat zijn meer dan 80 cm opgehoogd. Op de hogere zuidelijke en oostelijke delen is minder dan 30 cm gesedimenteerd. In de geulen wisselen gebieden met erosie en sedimentatie elkaar af, vaak als gevolg van een verplaatsing van de geul. De slikken langs de Westerschelde, dus vóór het Konijnenschor, de Marlemontse Plaat en de Noord zijn verlaagd, waarschijnlijk als gevolg van het opdringen van de hoofdgeul.

Hoogteveranderingen van 1963 tot 1992

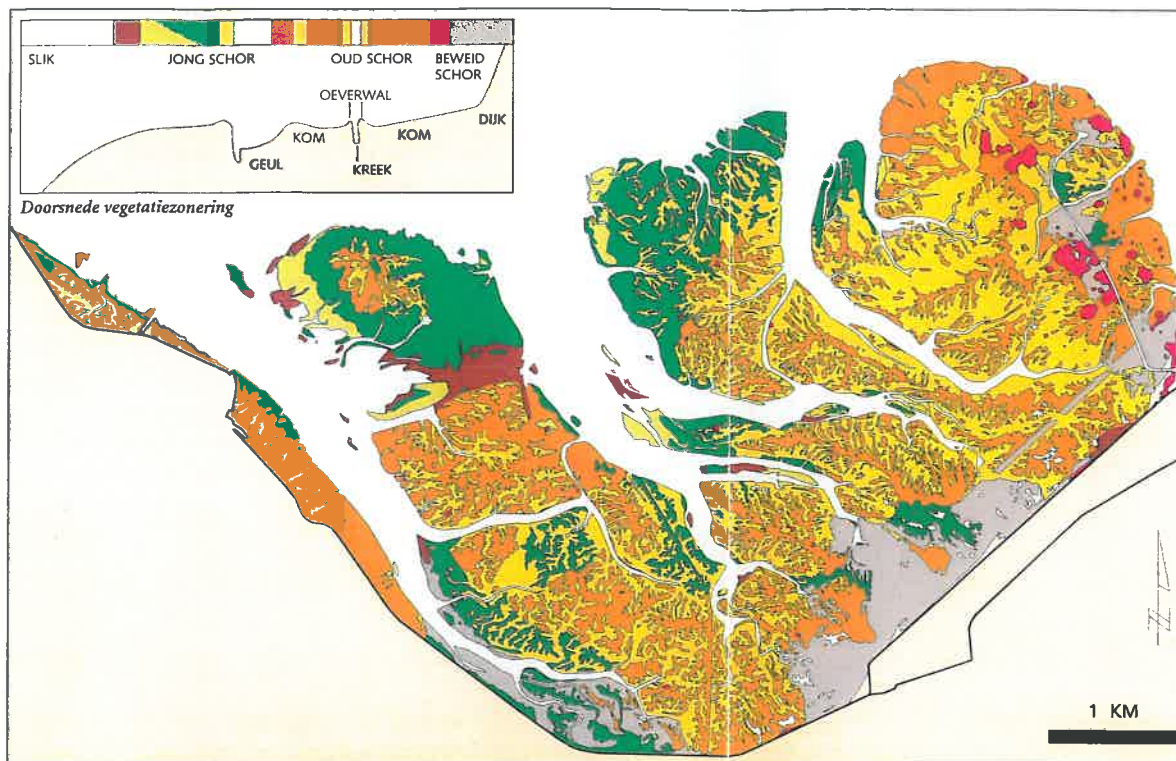
In vergelijking met de voorgaande periode is het schor zelf weinig opgehoogd. De grootste sedimentatie heeft nu plaatsgevonden in de geulen, vooral in het Speelmansgat en de IJskelder welke respectievelijk 70 en 50 cm zijn opgehoogd. Het Hondegat is daarentegen slechts 20 cm opgehoogd. De Spauwer, de verbinding tussen het Speelmansgat en de IJskelder, is sterk opgehoogd en begroeid geraakt. In tegenstelling tot de vorige periode zijn ook de slikken in het noorden langs de Westerschelde met 1 à 1½ m opgehoogd, ondanks de voortgaande opdringing van de Westerschelde. Deze ontwikkelingen wijzen op een groot zandaanbod, vooral in en rond de westelijke geulmondingen, zeer waarschijnlijk een gevolg van de zandstortingen voor het vaargeulonderhoud.

Legenda (m)

De morfologische successie

Het schor wordt steeds minder vaak overspoeld doordat het sterker is opgehoogd dan de stijging van het hoogwater in dit deel van het estuarium. Deze ontwikkeling heeft uiteraard grote gevolgen voor de verspreiding van de vegetatie, die overwegend wordt bepaald door de frequentie en duur van de overspoeling. Door de verlanding kan het schor bij een bepaalde waterstand steeds minder water bergen. In 1992 komt er bij een gemiddeld hoogwater ongeveer 20 miljoen m³ minder water het schor binnen dan in 1931. De plaats van het water is ingenomen door zand en slib, aangevoerd vanuit het estuarium. Het oppervlak van het gebied dat hoger ligt dan NAP +2 m, grofweg het niveau waarboven de begroeiing aanslaat, is tussen 1931 en 1963 uitgebreid van 25 tot 60 % van het totale oppervlak, terwijl het tussen 1963 en 1992 slechts met 10 % is uitgebreid tot 70 %. De verlanding van Saeftinge heeft dus in de periode 1931-1963 vooral plaatsgevonden door het omhoogkomen en uitbreiden van de hoge, begroeide delen. Vanaf 1963 is de verlanding vooral in de grote geulen opgetreden.

Vereenvoudigde vegetatiekaart 1992

Engels slijkgras

Strandkweek

Riet

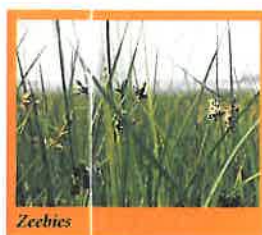

Primair schor

Kweldergras

Zeeaster

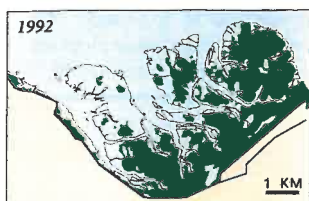
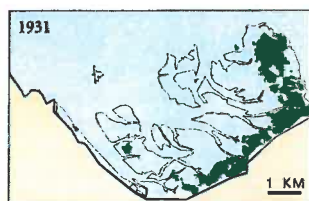

Zeebies

Beweid / grasrijk

Gebied dat droog blijft bij gemiddeld hoogwater (GHW)

Getrapt schorklif aan de rand van het Hondelgat

Diepe kreen in een schijnbaar vlak grasland

Wat groeit waar?

In een schorgebied wordt de vegetatie sterk bepaald door de hoogteligging via verschillen in overspoelingsduur en -frequentie, bodemgesteldheid, vochtgehalte en zoutgehalte. De hoge, zandige en daardoor relatief droge oeverwallen zijn voornamelijk begroeid met Strandkweek. In de lagere, kleiige en vochtige kommen wordt vooral Zeebies, Zeeaster en Engels slijkgras aangetroffen. Een primair schor, met pioniers zoals Zeeaster en Engels slijkgras, wijst op een recente uitbreiding van het schor. Na enige tijd wordt dit een gebied met een min of meer homogene bedekking van Engels slijkgras. In de vijftiger jaren domineerden deze vegetatietypen bijna het gehele schor, uitgezonderd de hoge zuidelijke rand en het oostelijk deel. Nu worden ze alleen aangetroffen in de Spauwer, bij het Konijnenschor en in de Platte Platen. Het jonge en lage schor raakt begroeid met Kweldergras en Zeeaster. Het oude en hoge schor heeft een duidelijk ontwikkeld patroon van oeverwallen en kommen. Het noordwestelijk deel van Saeftinge, dat dicht bij de zee ligt en door de lagere ligging vaker wordt overspoeld, heeft hogere zoutgehaltes dan het zuidoostelijke deel. Dit komt tot uitdrukking in de verspreiding van Riet, dat alleen in het oostelijke deel wordt aangetroffen. De rietvelden zijn overigens in aantal en in omvang sterk uitgebreid sinds 1931. Het beweede deel van het schor ligt langs de zeedijk en in het oostelijk deel.